УДК 330.322

Р. В. Попельнюхов,
аспірант, Інститут економіки та прогнозування Національної Академії Наук України

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ)

У статті проаналізовано інвестиційний клімат української економіки на підставі даних держкомстату та оцінок міжнародних рейтингових компаній. На основі цих даних розглянуто перешкоди, які стоять на шляху до підвищення інвестиційної привабливості України в очах іноземних інвесторів, та запропоновано способи їх подолання.

Ключові слова: інвестиційний клімат, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість.

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах структурної перебудови економіки України особливо важливого значення набуває активізація інвестиційної та інноваційної діяльності. Результати фундаментальних досліджень українських та зарубіжних вчених однозначно свідчать про те, що процеси економічного росту обумовлюються обсягом і темпами зростання інвестицій, їх структурою та якісними характеристиками. Незважаючи на деяке пожвавлення інвестиційного процесу в України, позитивні тенденції в інвестиційній сфері ще не набули сталого характеру. Крім того, в умовах трансформації економічних відносин продовжують діяти чинники, що стримують розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності.

Найголовнішою серед існуючих деструктивних тенденцій, на нашу думку, є проблема гострої нестачі інвестиційних ресурсів у економіці України та відсутності сприятливих умов для їх нагромадження. Актуальність цієї проблеми закономірно привертає увагу великої кількості вітчизняних і зарубіжних економістів. Більшість з них присвячені практичному аналізу сучасного стану інвестиційного процесу в Україні, зарубіжній практиці державного регулювання інвестиційної діяльності. Значна увага також приділена оцінці роботи іноземних інвесторів на українському ринку й механізмам активізації залучення зарубіжних капіталів у вітчизняну економіку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Так, в Україні дослідженнями інвестиційної сфери займаються Т. Бень, В. Геєць, М. Герасимчук, Б. Губський, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, І. Лукінов, О. Махмудов, О. Моліна, Б. Панасюк, А. Пересада та інші. До найвідоміших зарубіжних науковців з даної проблематики можна віднести Р. Барроу, Ч. Брауна, Дж. Бейлі, Л.Дж. Гітмана, М. Джонка, Дж.М. Кейнса, Х. Лебенстайна, Р.Нурксе, Е. Хансена, У. Шарпа та інших. Незважаючи на велику кількість оригінальних і змістовних праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, слід визначити, що практично відсутні фундаментальні дослідження, присвячені проблемам формування інвестиційних ресурсів на макроекономічному рівні. Зауважимо також, що цілий ряд питань, пов'язаних з реалізацією інвестиційного потенціалу економіки України, має дискусійний характер. Це стосується, зокрема, оцінки внутрішнього потенціалу національних заощаджень, з'ясування можливостей фінансових інститутів щодо інвестиційної трансформації ресурсів, визначення функцій держави в регулюванні інвестиційної діяльності в умовах трансформації економічних відносин. Необхідність подальшого теоретичного дослідження механізмів державного регулювання інвестиційної діяльності, і в тому числі процесів формування інвестиційних ресурсів, посилюється суперечливим характером трансформаційних процесів, практичною відсутністю прогресу у використанні заощаджень населення як важливого джерела фінансування інвестицій та інших внутрішніх інвестиційних ресурсів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки [1].

Проблемі покращення інвестиційного клімату на державному рівні увага приділяється ще з 1991 року. На сьогодні в Україні вже створено правове поле для здійснення інвестиційної діяльності. Зокрема, ця сфера діяльності регулюється низкою Законів України ("Про інвестиційну діяльність", "Про режим іноземного інвестування" тощо), понад 10 Указами Президента, а також Постановами та Розпорядженнями КМУ.

Згідно цих нормативно-правових актів, в Україні передбачені рівні права і гарантії захисту інвестицій для всіх суб'єктів інвестиційної діяльності. Водночас на захист іноземних інвестицій та формування рамкових умов для міжнародної інвестиційної діяльності додатково спрямовано ратифікацію Вашингтонської Конвенції про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами, угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, які підписані з 70 країнами світу.

Аналіз найвідоміших підходів до оцінки інвестиційної привабливості країни показує, що міжнародні агентства як основні параметри використовують макроекономічні показники, а саме: динаміку приросту і структуру ВВП, стан платіжного балансу країни, фінансового ринку, обслуговування внутрішнього і зовнішнього боргу [7]. Мета таких досліджень — оцінка політичного, економічного і соціального стану країни. Серед різних міжнародних методик оцінки інвестиційної привабливості варто виділити Moodys Investors Service, Standard & Poors Rating Services, Fitch Ratings, Heritage Foundation / Wall Street Journal, Transparency International, Euromaney, Economic Intelligence Union та інші.

Так, за версією Economist Intelligence Unit (EIU), Україна за показниками якості бізнес-середовища посідає 75 місце серед 82 країн. Попри прогнози цієї організації щодо певного зростання рейтингу протягом 2007—2011 рр. (на 5 позицій), Україна й надалі суттєво відстає від основних конкурентів за іноземні інвестиції на світовому ринку [6]. За даними проведеного у 2006 році рейтингу Heritage Foundation / Wall Street Journal, Україна знаходилася на 133 місці, тобто була віднесена до країн з недостатнім рівнем економічної та політичної свободи. Характерними рисами даної підгрупи країн є проведення на державному рівні політики валютних обмежень, маніпулювання банківською системою.

Перебіг сучасних політичних процесів та практична реалізація встановлених цілей та пріоритетів поліпшення інвестиційного клімату в Україні переважно негативно впливають на інвестиційний клімат й, зокрема, міжнародну інвестиційну привабливість України, підвищують ризики для інвесторів, зумовлюючи тим самим втрати в конкурентній боротьбі за світові інвестиційні ресурси. Приріст ПІІ в Україну в 2007 р. (без нерозподілених за видами економічної діяльності та надходжень від приватизації), за попередніми даними Держкомстату, склав 3966,5 млн дол.США, що в 2,1 рази більше остаточного показника 2006 р. Разом із тим, суттєвим проривом у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки таке надходження ПІІ назвати не можна, оскільки 64,3 % ПІІ надійшли в фінансову діяльність, операції з нерухомістю та торгівлю, в той час як частка промисловості в ПІІ 2007 року (без надходжень від приватизації) зменшилася до 20,9 % проти 33,9 % рік тому.

Протягом останніх років Україна залучила прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в декілька разів менше, ніж інші країни Центральної та Східної Європи, а частка країни в світових потоках ПІІ залишається надзвичайно низькою: у 2006 р. — 0,8% і близько 0,4 % у 2007 р. У 2006 р. до країн Центральної та Східної Європи, та СНД надійшло 74,3 млрд дол. США ПІІ, в 2007 р. — 77,6 млрд дол., що складає близько 7—8 % загальносвітового рівня ПІІ, причому з них 60% або 48,8 млрд дол. США (в 2007 р.) залучили 5 країн (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія та Росія). Частка України в ПІІ, які надійшли в країни Центральної та Східної Європи та СНД, в 2006 р. становить близько 10 %, а в 2008 р. знизилась вдвічі до 5 %.

При цьому надалі, за незмінних умов, немає підстав прогнозувати помітного збільшення припливу ПІІ в Україну. По-перше, традиційно значна частка ПІІ в країни регіону надходить в енергетичний сектор (який є найбільш інвестиційно привабливим в Азербайджані, Росії, Казахстані), в якому Україна об'єктивно не має значних переваг. По-друге, в Україні скорочуватиметься потенціал такого джерела залучення ПІІ як приватизація. Відтак, потенційні обсяги ПІІ в Україну, за нашими оцінками, знаходитимуться у найближчі 5 років на рівні 4—6 млрд дол. США на рік, що не відповідає інвестиційним потребам національної економіки. Таким чином, Україна потребує нових механізмів залучення ПІІ та суттєвого поліпшення інвестиційного клімату [2].

Розглянемо галузеву структуру здійснених інвестицій. Значний інтерес інвесторів привертають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, у них акумульовано 19,0% від загального обсягу інвестицій. Інвестиційно привабливими залишаються підприємства торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку— 9,9%; до загального обсягу інвестування; організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям — 9,9%, будівельні підприємства — 5,7%. Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій зосереджені на підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (4,8% від загального обсягу інвестицій), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (4,6%), машинобудування (3,0%) [10]. Загалом підприємствами та організаціями всіх форм власності в І півріччі 2007 р. освоєно 92205,4 млн грн. капітальних інвестицій. У структурі капітальних інвестицій частка інвестицій в основний капітал складає 88,5%. На поліпшення стану об'єктів (капітальний ремонт, модифікацію, модернізацію) спрямовано 8,5% загального обсягу капітальних інвестицій, у нематеріальні активи — 1,4%, на інші необоротні матеріальні активи — 1,3%, на формування основного стада — 0,3%. Інвестиції в основний капітал за І півріччя 2007 р.

Таблиця 1.Найбільш негативні чинники, що перешкоджають розвитку бізнесу в Україні

№ п/п	Фактор	Відсоток відповідей респондентів за 2005—2004	Відсоток відповідей респондентів за 2008—2007
1	Нестабільність державної політики	8,5	16
2	Корупція	16,1	16
3	Нестабільність уряду/перевороти	2,2	13
4	Податкове регулювання	19	12
5	Ставки податків	14	10
6	Інфляція	3	5
7	Недостатній розвиток інфраструктури	3,1	4
8	Недостатньо підготована робоча сила	3,6	3,8
9	Доступ до фінансування	14	3
10	Низька трудова етика робочої сили	1,8	2,8
11	Регулювання ринку праці	1,9	2
12	Валютне регулювання	1	1,5
13	Злочини й крадіжки	4	1

порівняно з відповідним періодом попереднього року зросли на 8,2% (торік — на 32,2%) і склали 81561,3 млн грн. Найвагоміша частка інвестицій в основний капітал (37,2% від загального обсягу) була спрямована на розвиток промисловості. У I півріччі 2007 р. обсяги інвестицій у промисловість порівняно з I півріччям 2007 р. збільшилися на 4,9%, у тому числі в переробну промисловість — на 0,2%, у добувну — на 20,3%, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води — на 7,0%. Найбільше зросли обсяги інвестиції в основний капітал у машинобудування — на 23,6%, оброблення деревини та виробів із деревини — на 15,0%, целюлознопаперове виробництво, видавничу справу — на 11,9%, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції — на 10,3%. Разом із тим, суттєво скоротилися темпи освоєння інвестицій у легкій промисловості (на 25,6%), у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів (на 15,4%). У I півріччі 2008 р. значні обсяги інвестицій в основний капітал були спрямовані на підприємства, видом економічної діяльності яких є операції з нерухомим майном (21,7% від загального обсягу), транспорт та зв'язок (14,6%), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (9,0%). Капіталовкладення в житлове будівництво за I півріччя 2008 р. склали 14,2 млрд грн., що на 0,8% менше, ніж у відповідному періоді попереднього року. Їх частка у загальному обсязі інвестицій в основний капітал становила 17,4%, проти 18,1% у I півріччі 2007 р. [11].

Для України інтенсивний розвиток інвестиційної діяльності й підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника має особливе значення, адже він сприяє прискоренню ринкової трансформації економіки, входженню до світових товарних ринків та створенню валютних резервів, необхідних для модернізації виробництва. Тому зростає інтерес до розробок інвестиційно-інноваційної стратегії економічного піднесення, рекомендацій щодо формування та застосування цієї стратегії в контексті подальшого розвитку економіки України.

На макрорівні опрацювання положень і реалізація державної інвестиційної стратегії дає змогу спрямувати обмежені обсяги бюджетних коштів і здійснювати заходи підтримки найперспективніших високотехнологічних галузей і регіонів, підтримувати динамічну збалансованість розвитку економіки, забезпечувати перехід її до нового якісного стану з найменшими витратами. Вироблення й реалізація перспективної інвестиційної політики — функція Уряду України і регіональних органів виконавчої влади.

Формування ефективної структурно-інвестиційної політики має базуватися на певних принципах. Основою для надання або зменшення обсягу прямих державних інвестицій має бути попит на продукцію відповідної галузі за поточний період і на віддалену перспективу. Селективну підтримку в умовах гострої обмеженості ресурсів необхідно здійснити на основі вибору не певних галузей, а деяких груп машин і обладнання інвестиційного призначення.

Кожний пріоритетний напрям повинен реалізуватися в державних програмах, оскільки нарощування інвестиційного потенціалу економічного розвитку перебуває в площині централізації державних коштів у бюджеті.

Натомість в Україні дедалі більше дається взнаки нечіткість інвестиційної стратегії, а непрозорість процесу обговорення та формування інвестиційних та інноваційних пріоритетів розвитку національної економіки перешкоджає виробленню об'єктивних цілей та напрямів цієї політики, послаблює суспільну легітимність урядової політики у цій сфері. У суспільстві, а також серед економічної еліти вже назріло розуміння того, що без докорінних змін практики впровадження та механізмів реалізації декларованих у національному законодавстві норм забезпечення інвестиційного клімату Україна буде позбавлена гідних перспектив у міжнародному поділі праці [5].

Суттєвою перешкодою для покращення інвестиційного клімату в державі є перешкоди для ведення бізнесу в Україні. Експерти ВЕФ у 2004—2005 та 2006—2007 рр. здійснили опитування керівників українських підприємств, щоб виявити найбільш негативні чинники, що впливають на ведення бізнесу в Україні. Серед них опитані керівники насамперед відзначили: нестабільність уряду й політики, що проводиться, корупцію й податкове регулювання (див. табл. 1).

Існуючі в Україні перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові [4]. Ключовими характерними особливостями, які стримують поліпшення

інвестиційного клімату, є:

1. Відсутність в Україні сталої стратегії та відповідного національного плану дій, який є прийнятним, дотримується усіма політичними "командами" й орієнтований на забезпечення усім суб'єктам економічних відносин рівних економічних прав та обов'язків у здійсненні фінансово-економічної діяльності. Суттєвою вадою розбудови сприятливого інвестиційного клімату є фокусування політики переважно на розвитку великого бізнесу і відставання у здійсненні регуляторної реформи, що гальмує розвиток підприємницького середовища в країні.

Зміни, які сталися внаслідок політичної реформи, не сприяли підвищенню впевненості суспільства в послідовності економічного курсу, зокрема — ключових його складових — політики щодо захисту прав приватної власності, ринку землі, механізмів ПДВ, стабільності курсу національної валюти, напрямів зовнішньоекономічної інтеграції тощо [3].

2. Обмеженість потенціалу залучення ПІІ в Україну через приватизацію державних підприємств. Попри існування певної кількості державних підприємств, у які можна залучати інвестиції, перспектива розвитку цього джерела залучення інвестицій є обмеженою вже у короткостроковому періоді. Подальше залучення ПІІ в економіку України залежатиме від оперативності усунення невиправданих витрат, ризиків і бар'єрів для конкуренції, які стимулюють інвесторів здійснювати інвестиції.

3. Переобтяженість регуляторними нормами та складність податкової системи. Так, за даними Світового Банку, Україна за рівнем якості середовища для здійснення господарської діяльності посідає 128 місце з 175 країн, поступаючись всім країнам Центрально-Східної Європи, та навіть більшості пострадянських країн, таким як Вірменія (34), Грузія (37), Казахстан (63), Киргизстан (90), Росія (96), Азербайджан (99), Молдова (103).

В Україні нараховується 98 видів податкових платежів, на опрацювання та сплату яких компанії витрачають 2185 годин робочого часу щороку. При цьому підприємство має заповнити 92 сторінки податкових декларацій, тоді як середній у світі показник становить 35 сторінок [12] . Між тим, наприклад, в Естонії підприємства сплачують 11 видів податків, на які витрачається лише 104 години, в Болгарії — відповідно 27 і 616, Польщі — 43 і 175, Казахстані — 34 і 156. Фактично податкова система України є однією з найбільш ускладнених та громіздких серед країн Центрально-Східної Європи, для яких ці показники складають 50 і 423 відповідно. За даним критерієм вона значно поступається країнам ЄС — 25 (найбільша кількість податків в Польщі — 43, Словенії — 34) [9].

4. Суттєве податкове навантаження. Ставка податку на прибуток в Україні (25 %) є вищою, ніж у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, проте, зважаючи на високу порівняно з країнами ЄС прибутковість вкладення капіталу, ця різниця не є значною перешкодою для інвестицій. Водночас стримуючим чинником для поліпшення інвестиційного клімату є механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів, а також непрогнозованість дій уряду щодо встановлення та адміністрування інших податків та податкових платежів.

5. Недієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод інвесторів, а також низький рівень захисту інвесторів. Значним є відставання за цими показниками України від "країн-еталонів" ОЕСР [12], з розвиненим корпоративним законодавством та менеджментом. Зокрема, найбільше відставання спостерігається за критерієм розкриття інформації, що ускладнює потік на український ринок іноземних інвесторів, а також підвищує ризики придбання пакетів акцій, які не є контрольними, внаслідок зростання витрат на вивчення потенційних партнерів та загроз втрати оперативного управління інвестиціями.

Негативну роль відіграє пасивність держави у забезпеченні інституційного поля для поліпшення інвестиційного клімату через моніторинг та контроль за дотриманням прийнятих норм законодавства. За рейтингом захищеності прав власності, складеним Property Rights Alliance, [8] Україна серед 70 найбільших країн світу посіла 58 місце і поступається всім країнам Центрально-Східної Європи, зокрема, за такими критеріями, як незалежність судів, довіра населення до судів, корупція, захист прав інтелектуальної власності, авторських прав тощо.

6. Низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління, що обумовлює виникнення конфліктів та протистоянь із залученням силових органів, блокування діяльності підприємств, нагнітання соціальної напруженості. Зокрема, найгострішими проблемами є непрозорість системи реєстрації та можливість викривлення відомостей про акціонерів, розмивання капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, блокування проведення зборів акціонерів тощо. Неврегульованим залишається питання прав міноритарних акціонерів, що знижує гарантії захисту прав власників та значно підвищує ризики інвестицій в економіку України.

7. Негативний міжнародний імідж України, який склався внаслідок відсутності масових "успішних" інвестиційних історій, які б могли слугувати засобом реклами національного інвестиційного клімату; низький рівень підготовки суб'єктів національної економіки до формування інвестиційних пропозицій; значні диспропорції регіонального та галузевого розвитку, що обумовлюють концентрацію інвестицій у вузьких сегментах ринків та територій; застарілість інфраструктури тощо.

Враховуючи ці обставини, головним завданням на короткострокову перспективу є підготовка необхідної правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення інвестиційного клімату й формування основи збереження та нарощування конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Поряд з розв'язанням проблем утвердження інституту приватної власності, що, безперечно, позитивно впливатиме на інвестиційний клімат для ефективності капіталовкладень і відповідного прискорення динаміки росту ВВП, а отже, і розширення бази для соціальних програм, державі необхідно:

— переорієнтуватися на підтримку розвитку людського капіталу, який забезпечить використання адекватних технологій, що ведуть до зростання продуктивності праці й відповідного збільшення її оплати на цій основі;

— поєднати участь держави і бізнесу в реалізації інфраструктурних проектів і проектів спільного інвестування за визначеними пріоритетними напрямами як на державному, так і регіональному рівнях;

— знизити рівень ризикованості розвитку бізнесу за рахунок розв'язання проблем інституційного забезпечення збереження і нагромадження основного капіталу шляхом капіталізації прибутків замість домінуючих до цього процесів роздержавлення (часто привласнення);

— запровадити пільговий механізм підтримки інвестиційної активності бізнесу, в тому числі й шляхом надання податкових пільг, переходу по прискореної амортизації та ін.

У результаті покращання інвестиційного клімату інвестиційний попит стане ресурсом збільшення попиту на гроші, що балансуватиме їх пропозицію, оскільки остання, як вже вказувалося вище, може зростати за рахунок процесів, які багато в чому є скороченими для України. Серед них: трансферт валюти від експорту робочої сили (обсяги останнього вже на сьогодні складають величину до 4,0 млрд дол. США на рік і навіть більше); зниження рівня доларизації економіки внаслідок поступового зміцнення національної валюти (тільки у населення на руках знаходиться, за різними оцінками, до 10 млрд дол. США); іноземні капіталовкладення (щорічна сума прямих іноземних інвестицій може досить швидко досягти 2—3 млрд дол. США); корпоративні та муніципальні позики за кордоном (величина їх може щорічно сягати теж 2—3 млрд дол. США); кошти від приватизації, особливо великих підприємств, які на даному етапі будуть активно надходити від нерезидентів, що мають намір придбати власність в Україні. Як видно, за певних умов тиск на грошову пропозицію в Україні буде в найближчі роки доволі значним, навіть якщо врахувати, що можливо вже у 2009 р. сальдо експорту-імпорту буде від'ємним. А тому для підтримки стабільного курсу гривні, цінової конкурентоспроможності і макроекономічної стабільності необхідною альтернативою буде активна інвестиційна діяльність, за рахунок якої збільшуватиметься пропозиція на ринках товарів і послуг, відповідно зростатиме ступінь монетизації економіки та нівелюватиметься загроза підвищення інфляції.

Варто мати на увазі, що в Україні інвестиційна діяльність багато чому залежатиме і від ступеня розвитку фондового ринку та відповідного підвищення капіталізації економіки. Останнє є запорукою того, що збільшення грошової пропозиції не призводитиме до підвищення інфляції, оскільки зростаюча грошова маса дедалі більше обслуговуватиме фондовий ринок, рівень капіталізації якого є явно недостатнім.

ВИСНОВОК

Характеризуючи інвестиційну привабливість вітчизняної економіки, хотілося б акцентувати увагу на ряді переваг, завдяки яким відбувається залучення інвестованих коштів до створення ВВП. Це — дешева робоча сила, кваліфікований персонал, зручна географічне розташування, велика кількість ресурсів — як людського, так і природного. Застосування їх у виробничому циклі наділяє певний асортимент продукції конкурентними перевагами, що стосуються якості та собівартості. Проте залученню інвестованих коштів перешкоджає обережне ставлення до України потенційних інвесторів. Для того, щоб мати змогу використовувати ці переваги національне господарство та економічна система має пройти іще ряд модифікацій організаційно-нормативного характеру. У проведеному вище дослідженні чітко обгрунтовані причини пребування України на нижніх рядках рейтингів інвестиційної привабливості.

На нашу думку, вирішення таких задач є завданням, перш за все, законодавчої влади. Одним із шляхів є спрощення процедур та правил, пов'язаних із веденням підприємницької діяльності та забезпеченням політичної стабільності.

Завданням же виконавчої влади є створення сприятливих економічних умов для розвитку бізнесу, макроекономічна стабілізація та адекватна грошово-кредитна політика та ін.

Література:

1. Бєляєв О. О., Бебело А.С. Політична економія — навч. посібник / К.: КНЕУ, 2001. — 328 с.

2. Гайдуцький А. "Методологічні аспекти інвестиційної привабливості економіки" // Регіональна економіка. — 2004. — №4. — С. 81—86.

3. Куценко Т. Ф., Никифоров А.Є., Чистов С.М., Державне регулювання економіки: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2000. — 440 с.

4. Лесечко М. Д., Чемерис А.О., Чемерис О. М. Інвестиційний клімат: теорія і практика: монографія / За ред. Чемериса А.О. — Львів: ЛФ УАДУ, 2001. — 160 с.

5. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств / Економіст. — 2001. — №1. — С. 52—60.

6. Носова О.В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи. // Економіка і прогнозування. — 2003. — №3. — С. 119—137.

7. Прибуткова Г. Методологические подходы к оценке инвестиционной привлекательности как основы разработки инвестиционной политики // Инвестиции в России. — 2005. — №5. — С. 3—9.

8. Інвестиційна привабливість міст та регіонів України // Страхова справа. — 2006. — №2(22). — С. 33—35.

9. Чумаченко Н., Червова Л., Пешко А. Инвестиционная политика в Украине / "Економіка промисловості". — 2002. — №3. — с.12.

10. Статистичний щорічник України за 2007 р. — К., — 2008, 643 с.

11. Рейтинг инвестиционной привлекательности регионов Украины // Украинский деловой журнал "Експерт" — № 49 (98). — 18—26 декабря 2006. — С. 80—86.

12. Paying Taxes: The global picture 2008 / PricewaterhouseCoopers, World Bank, 2009.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2009 р.